

Çevre

“Çölleşme artıyorsa, ormanlar yok oluyorsa, yetersiz beslenme artıyorsa ve kent alanlarında insanlar çok kötü koşullar altında yaşıyorsa, bunun sebebi kaynak yetersizliği değil, yöneticilerimiz tarafından yürütülen politikalar. İnsanların haklarını ve halkların çıkarlarını reddetmek bizi öyle bir duruma itiyor ki, Afrika'nın geleceği için tek koşul yoksulluk haline geliyor ... Ancak özgür ve hakları korunan halklar, olgun ve sorumlu yurttaşlar gelişime katkı sağlayabilir ve çevreyi koruyabilir.”

Konuşmacı, WECD Halk Oturumu, Nairobi, 23 Eylül 1986

İlgili etkinlikler

- İki şehrin hikâyesi, sayfa 71
 - Birinci sayfa, sayfa 135
 - Bahçekondu, sayfa 139
- Mükemmel bir dünyada yaşamak, sayfa 160
- Makah balina avcılığı, sayfa 166
- “Gelecekler”imiz, sayfa 182
 - Yaşam ağı, sayfa 235

Çevreyi –çöllere, ormanlar ya da kent alanlarını– insanlar ve insan haklarından özellikle de sosyal adalet ve kalkınma meselelerinden ayırmak mümkün değildir. Bu sadece Afrika için değil Avrupa da dahil olmak üzere her yer için geçerlidir. Çevre ile insanların iki yönlü bir ilişkisi vardır: her türlü insan etkinliğinin çevre üzerinde etkisi olduğu gibi, çevrenin de insan yaşamı üzerinde etkisi vardır. Buna bir örnek “sera etkisi”dir. Endüstriyel gelişimi hızlandırmak için dünya çapında 300 yıl boyunca kullanılan petrol, kömür ve benzin, küresel ısınmanın oluşumunda etkili oldu. Bunun sonucunda ortaya çıkan, son dört yıldır şahit olduğumuz iklim felaketleri yerkürenin dört bir yanında yaşayan insanların tamamını etkiliyor. Bununla birlikte, karbondioksit emisyonu yüzünden en çok suçlanması gereken Kuzey’in zengin ülkelerinde yaşayan insanlar kendilerini “doğal afetlere” karşı korumada Güney’in gelişmekte olan ülkelerinde yaşayan insanlardan daha iyi durumdadır. Bunlar adaletle, dolayısıyla insan haklarıyla ilgili meselelerdir.

Çevre ve insan hakları arasındaki ilişkiye dair birkaç örnek daha:

- savaşlar esnasında mayınlar yüzünden zehirlenen tarım alanları ve bu alanların insan güvenliği için artık bir tehdit oluşturması;
- yoksulluk yüzünden verimsiz topraklarda ekin yetiştirmek zorunda kalan insanlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan çölleşme ve büyüyen yoksulluk;
- ilk olarak Someş nehrinde, ardından Tisza’da son olarak Tuna nehrinde siyanür kirliliğine sebep olan Baia-Mare kazası.

Çevremizin yapı taşları

Ekonomik gelişme için gerekli hammaddeleri çevremizden sağlıyoruz. Aynı zamanda çevreyi atıklarımız için bir çöp tenekesi olarak görüyoruz. Diğer yandan yaşamı sürdürülebilir kılmak için çevrenin bize dengeli ısı, oksijen ve temiz su sağlamasını bekliyoruz. Her şeyin her şeyle bağlantılı olduğu –örneğin besin zinciri, su ve kaya döngüsü vasıtasıyla– kaynakları sınırlı bir yerkürede yaşıyoruz. Bu döngüler içinde doğal bir esneklik olsa da –örneğin hava kirliliği, yanlış tarım uygulamaları, sulama projeleri ya da aşırı balık avlama yüzünden– bunlar ciddi şekilde kesin-

tiye uğruyor bu da doğal dengenin bozulmasına sebep oluyor. Ukrayna'da yaşanan Çernobil felaketi, Almanya'nın Kara Orman'ında ağaçların ölümü, İspanya'daki çölleşme, Britanya'daki deli dana felaketi, Özbekistan'da Aral Gölü'nün kuruması ve Türkiye'deki Ilisu Barajı projesi, bunların her biri kalkınma sürecindeki insanların ekonomik faaliyetler ve yaşamın kendisi için çevrenin temelini nasıl tahrip ettiğine çok iyi birer örnektir.

? **Yerel düzeyden örnekler verebilir misiniz? Örneğin, karayolu inşaatı projeleri ya da endüstriyel madencilik ya da diğer gelişmelerin yaşadığınız çevre üzerindeki etkisi nedir?**

Sürdürülebilir gelişme düşüncesi

1989 yılında Brundtland Raporu olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) "sürdürülebilir gelişme" ilkesini geliştirdi. Bu kavram "günümüz ihtiyaçlarına, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama becerilerini tehlikeye atmadan yanıt veren gelişme" olarak tanımlandı. Raporu takiben 1992 yılında açıklanan Rio Deklarasyonu bunu şu şekilde ifade ediyordu: "İnsanlar sürdürülebilir gelişmeyle ilgili sıkıntı ve endişelerin merkezinde yer alıyor. İnsanların hepsi, doğayla uyum içinde sağlıklı ve üretken bir yaşamı hak ediyor".

Asıl aciliyeti olan sorun ise yaşamamızı sağlayan çevreyi tahrip etmeden yoksulluk, küreselleşme ve gelişme hakkıyla ilgili insan hakları meselelerini nasıl çözeceğimiz.

Bir yaklaşıma göre çözüm, ilgili konular üzerine kaleme alınmış uluslararası sözleşmelerde. Örneğin, 1997'de Kyoto'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nda sanayileşmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmak üzere bazı taahhütlerde bulundu. Gelişmekte olan ülkelerin muafiyetiyle ilgili pazarlıklar yapıldı ve sonuçta ortaya çıkan sözleşmenin ne kadar etkin ve adil olduğuna dair birçok eleştiri yapıldı.

Alternatif bir görüş ise, insan hakları yaklaşımı içinde olmayı önerir. Böyle bir yaklaşım, adalet ve eşitlik ilkelerinin tüm sözleşmelerin merkezinde olmasını öngörür. Bazıları, çevreye dair sorunların mevcut insan hakları yasalarında –örneğin mülkiyet, sağlık ve yaşama hakkı aracılığıyla— yeterli düzeyde ele alındığını iddia etmektedir. Bazıları ise yeni ya da "oluşmakta" olan çevresel haklardan bahsetmektedir.

Bir düşünceye göre mevcut insan hakları listesine çevresel insan hakları da eklenmelidir. Örneğin, 1994 İnsan Hakları ve Çevre İlkeleri Bildirisi taslağı şöyle der: "Her insanın güvenli, sağlıklı ve ekolojik değere sahip bir çevre hakkı vardır. Bu hak ve kişisel, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal haklar da dahil diğer tüm insan hakları evrenseldir, birbirine bağımlıdır ve bu haklar bölünmez".

Bazıları, özellikle ekologlar çevresel insan hakları talebine eleştiri getiriyorlar. Bu görüşe göre, çevreyi korumanın asıl amacının insan yaşamı ve insan sağlığı olması ve çevrenin sadece insanların durumunu iyileştirme düzeyinde korunması hayli endişe verici bir durumdur. Bu kesim, bunun yerine daha bütüncül bir insan hakları yaklaşımı içinde olunması gerektiğini iddia eder. Onların görüşüne göre insanlar biyosferin (dünyada hayat belirtlerinin olduğu kısımlar) bir parçasıdır ve bu yüzden insanların insanlığa karşı ödevleri çevrenin korunması ödevinden ayrı tutulamaz. Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında insan hakları talepleri hem gelecek kuşakların ihtiyaçlarını hem de devlet ve halkların birbiriyle çatışan çıkarlarını dikkate almalıdır.

Bazıları, nasıl insanların hakları varsa diğer türlerin de "hayvan hakları"na sahip olması gerektiğini öne sürer. Hukukta, hayvanların bu tür hakları yoktur. Yine de yasalarla çoğunlukla koruma altına alınırlar. Örneğin, birçok Avrupa ülkesinde çiftlik hayvanlarını korumayı ve koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan yasalar mevcuttur.

Dünyada yaşanan felaketler²²

Felaket olayları	1996	2000
Kasırga	62	99
Sel	69	153
Kuraklık	9	46

"Çevre hareketi, ancak bir adalet hareketine dönüşürse hayatta kalabilir. Katıksız bir çevre hareketi olarak, çevrecilik ya ölecektir ya da "yeşil" bir birlik olarak yaşamını sürdürecektir. Gerçek bir çevreci bu 'suya sabuna dokunmaz' bir rolü asla kaldıramaz. Hem ekolojik hem de adalet tabanlı bir hareket olarak çevreciliğin karşısında sınırsız sayıda fırsat vardır."

Vandana Shiva

Ekolojik insan hakları

Ekolojik insan hakları çevrenin küresel durumuna bir yanıt olarak algılanabilir. Siyasal ve kişisel haklar nasıl geçmiş zamanlarda yaşanan olayların bir ürünüyse ekolojik insan hakları da günümüzün bir ürünüdür.

Bir kesim tarafından gündeme getirilen ve üzerinde tartışılan konulardan biri de ekolojik insan hakları kavramıdır. Bu yaklaşım insan hakları felsefesiyle ekolojik ilkeleri uzlaştırmaya çalışır. İnsan hakları (örneğin insan onuru, özgürlük, mülkiyet ve gelişme hakkı) bireylerin sadece siyasi ve sosyal çevrede değil aynı zamanda doğal çevrede de işlev gördüğü gerçeğini dikkate alıp buna göre hareket etmelidir. Nasıl her birey diğer insanların kendi içinde barındırdığı öz niteliklere saygı duymalıysa her birey aynı zamanda diğer canlıların (hayvanlar, bitkiler ve ekosistemler) öz değerlerine saygı duymalıdır.

Öğretmen ve gençlik hizmetleri sorumlularının karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri de hem insan onuruna hem de yaşamın kendisine karşı saygılı olmaya dayanan ikili kavramı insanlara öğretmeye çalışmak diğer yandan bunun için nasıl bir yaşam sürüleceğini anlatmaktır. Başka şekilde anlatacak olursak, "küresel düşünme ve yerel düzeyde hareket etme"nin nasıl mümkün olacağını ve gelecekte de sürdürülebilecek yeni yaşam tarzlarının nasıl bulunacağını anlatmak.

Gençlerin ve gençlik örgütlerinin katılımı

Okullar, çevresel sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlar genç insanların çevreyle ilgili konularda aktif hale gelmesi için çeşitli fırsatlar sunar. Yerel düzeyde ise gençler, yaşadıkları evleri, okullarını ya da gençlik kulüplerini daha çevre dostu hale getirip yerel karar alma süreçlerine katılım sağlayabiliyorlar. Gençler, mektup kampanyaları düzenleyerek, oyunlar sergileyerek ve kendilerini ilgilendiren konularda (barışçıl) gösteriler yürüterek bölgesel ve ulusal düzeyde kamuoyu tartışmalarına ya da siyasi müzakerelere etkiye bulunuyor. Uluslararası ve küresel düzeyde ise Dünya Sözleşmesi (*Earth Charter*) gibi bildirimlerle, Greenpeace gibi uluslararası kampanya örgütleri aracılığıyla bir etki yaratmaya çalışıyorlar.

Gençler, her düzeyde İnternet üzerinden yazıyor, kampanyalara katılıyor ya da Dünya Çevre Günü ve Dünya Günü gibi küresel çapta düzenlenen kutlamaların bir parçası oluyor. 5 Haziran Dünya Çevre Günü, 1972'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kararlaştırıldı. Dünya Çevre Günü, günümüzde farklı şekillerde kutlanabiliyor: örneğin sokak gösterileri, bisiklet geçitleri, açık hava konserleri, okullarda makale ve poster yarışmaları, ağaç dikimi, geri dönüşüm çalışmaları ve çevre temizliği kampanyaları. Bu özel günde her yıl insanların

Goldman Çevre Ödülleri

Goldman Çevre Ödülleri yerel düzeyde çalışan çevrecileri onurlandıran dünyanın en büyük çevre ödülü programıdır.

2000 yılı ödülünü kazanan Oral Ataniyazova bu ödülü Aral Gölü krizinden etkilenen Özbek topluluklarla ilgili çalışmalarına borçlu.

Eğitime, tıbbi ihtiyaçlara ve ailelerin içinde bulunduğu duruma yoğunlaşan Oral Ataniyazova hem kadınların hem de çocukların insan haklarının korunmasında aktif rol aldı.

2001 yılı ödülü ise Myrsini Malakou ve Giorgios Catsadorakis'e verildi. Bu ikili kuzey batı Yunanistan'daki Préspá'da tehlike altındaki sulak alan ekolojisini kurtarmak üzere çalışmalar yürüttü. Elde ettikleri başarılarından biri Arnavutluk, Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya ve Yunanistan arasında, Balkanlar'da ilk kez bir sınırötesi koruma alanı oluşturmak üzere bir sözleşme imzalanmasını sağlamak, bu sayede ülkeler arasında barışçıl işbirliğine örnek teşkil etmek oldu.

dikkatlerinin çekildiği farklı bir tema belirleniyor. Örnekler arasında “Dünyada Yaşam için – Denizlerimizi Kurtaralım”, “Yoksulluk ve Çevre – Kısırdöngüyü Kırma” ve “Çocuklar ve Çevre” bulunuyor (www.unep.org). 22 Nisan Dünya Günü ise Dünya Günü Ağı (*Earth Day Network*) tarafından koordine ediliyor. Bu ağ hem çevre ve hem de insan hakları örgütleriyle –örneğin Sierra Klübü (*Sierra Club*) ve Uluslararası Af Örgütü– birlikte çalışarak kutlamalar ve çeşitli etkinliklerle kamuoyu hareketi yaratıyor, insan hakları ve çevre ihlallerini protesto ediyor. www.earthday.net/events/events-europe.stm

Avrupa Konseyi'nin çalışmaları

Avrupa Konseyi 1961 yılında kendi bünyesinde bir çevre programı başlattı. Bu alandaki faaliyetler doğanın koruma altına alınmasına yoğunlaştı. Program, Avrupa Konseyi'nin Kültür ve Kültürel ve Doğal Varlıklar Bölümü'nün ilgilendiği temalardan biri haline geldi. Bu program üç parçadan oluşur: Avrupa Biyolojik ve Peyzaj Çeşitliliği Stratejisi, Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi, 1979) ve Biyolojik Çeşitlilik ve Peyzaj Çeşitliliği üzerine Bilincin Geliştirilmesi.

Çevre koruma bilincinin geliştirilmesi ve bu konuda bilgi temin edilmesi çalışmaları Avrupa Konseyi yayınları aracılığıyla yürütülmektedir. Konseyin ulusal ajanslarından oluşan ağ da biyolojik çeşitlilik ve peyzaj çeşitliliğini korumanın daha iyi bir düzeye ulaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası aygıtlar ve bildirgeler

Çevre ve insan haklarını birarada ele alan anlaşmalar ve aygıtlardan bazıları şöyledir:

1. 1989 Avrupa Çevre ve Sağlık Şartı
2. 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Bildirgesi
3. 1994 İnsan Hakları ve Çevre İlkeleri Taslak Bildirgesi
4. 1999 Çevre Hakları Bizkaia Bildirgesi
5. 2000 Dünya Sözleşmesi

Referanslar

Boyle, A, Anderson, M.R., Human rights approaches to environmental protection: An overview, Clarendon Press, Oxford, 1996.

Bosselmann, K., Human rights and the environment: redefining fundamental principles, www.arbld.unimelb.edu.au

Caring for the Earth, The World Conservation Union (IUCN), United Nations Environment Programme (UNEP), World Wide Fund for Nature (WWF-UK), www.ciesin.org/IC/iucn/CaringDS.html

The Council of Europe Environment Programme, www.nature.coe.int

1994 draft Declaration of Principle on Human Rights and the Environment, www1.umn.edu/humanrts/instree/1994-dec.htm

The Earth Charter initiative, www.earthcharter.org

Worldwatch, www.worldwatch.org

Önemli günler

5 Haziran
Dünya Çevre Günü

22 Nisan
Dünya Günü

“Dünyanın kurtuluşu; insan yüreğinde, insan gücünde, alçakgönüllülükte ve sorumluluktur. Bizler hala, insanın 'yaratılışın bir parçası' değil, 'yaratılışın zirvesindeki varlık' olduğu gibi yıkıcı ve kibirli bir inanişe sevkediliyor, her şeye iznimiz olduğunu düşünüyoruz. Ahlakı, siyasetin, bilimin ve ekonominin önüne nasıl koyacağımızı hâlâ bilmiyoruz. Tüm eylemlerimizin belkemiğinin –eğer ahlaklı ise– sorumluluk olduğunu anlamakta hâlâ güçlük çekiyoruz. Sorumluluk ailemden, ülkemden, şirketimden, başarımdan daha yüksekte bir yerdedir. En yüksek sorumluluk ise her şeyin adil bir şekilde değerlendirileceği Varlık düzenine karşı olandır.”

Vaclav Havel